

Zakir Zahid oğlu Nəcəfov

UOT: 330.101.541; JEL: E31; G29.

Azərbaycanda inflyasiyanın yaranmasının səbəbləri və onun qiymətləndirilməsi

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - Tədqiqat işinin məqsədi aparılan iqtisadi islahatlar şəraitində inflyasiya prosesi ilə fiskal və monetar siyasətin qarşılıqı asılılığını araşdırılması. Azərbaycanda valyuta bazarında sabitliyin qorunması və inflyasiyanın hədəf səviyyəsində saxlanması makroiqtisadi sabitliyin təminatında mühüm rol oynamışdır. Inflyasiya hədəfinə nail olmaq üçün pul siyasətinin aralıq hədəfləri olaraq məzənnə, pul təklifi və faiz dərəcələrindən qərarların transmissiya xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla istifadə edilir. Tədqiqatın metodologiyası kimi – tədqiq olunan problemlərin açıqlanmasında və həlli yollarının müəyyənləşdirilməsində təhlil və sintez, müqayisə, statistik metodlardan istifadə olunmuşdur. Bunlarla bərabər, sahibkarlığın inkişafı üzrə biznes mühitinin elektronlaşdırılması, rəqəmsal texnologiyaların fəal şəkildə tətbiq olunması və məhsuldarlığın artırılmasında informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə edilməsi üzrə alim və tədqiqatçıların əsərlərindəki fikirlər də metodoloji yanaşmalar kimi götürülmüşdür. Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – əsaslandırılmış, ümumiləşdirilmiş nəticələrdən Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması və biznes mühitinin rəqəmsallaşdırılması proseslərinin intensivləşdirilməsi üzrə daha təsirli tədbirlərinin görülməsi üçün fəaliyyət strategiyalarının hazırlanmasında istifadə olunmaq perspektivi ilə əlaqəlidir. Tədqiqatın nəticələri – 2020-2021-ci illərdə həyatda keçirilən səmərəli monetar və prudensial siyasət ölkədə makroiqtisadi və maliyyə sabitliyini təmin etməyə imkan vermiş, bu istiqamətdə cari ilə müəyyən edilmiş başlıca hədəflərə nail olunmuşdur. Aşağı inflyasiya, milli valyutanın ardıcılıq qabiliyyətinin qorunması, maliyyə sektorunun bütün seqmentlərində sabitlik və inkişaf cari ilin başlıca nəticələrindəndir. Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – ölkədə inflyasiya proseslərinin səmərəli idarə olunması məqsədilə davamlı təhlillərin aparılması və mövcud situasiyanın qiymətləndirilməsi vacib şərtlərdəndir: orta və uzunmüddətli dövrdə pul siyasəti rejiminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə faiz dərəcələri nəzərə alınan lövbərlərdən biri seçilə bilər; faiz dərəcələrinin lövbər qismində seçilməsi pul siyasətinin iqtisadiyyata ötürücülüüyünü yüksəltməklə, qiymət və maliyyə sabitliyinin daha səmərəli təmin edilməsinə imkan verir; inflyasiyanın aşağı səviyyədə saxlanması məqsədilə davamlı tədbirlər görülməli və milli valyutanın - manatın məzənnəsinin sabitliyinin qorunması prioritetlik təşkil etməlidir.

Açar sözləri: inflyasiya, inflyasiya proseslərinin təhlili, inflyasiya proseslərin qiymətləndirilməsi, bank, maliyyə, pul-kredit siyasəti.

Giriş

Azərbaycanda bank sistemi hökumət tərəfindən dayanıqlı iqtisadi inkişaf siyasətini tətbiq etməyə xidmət edir və bu məqsədlə səmərəli pul və valyuta siyasəti həyata keçirir. Azərbaycanda monetar və maliyyə sabitliyi siyasətin prioritet istiqamətləri iqtisadi inkişaf və inkişafın əsas şərti qəbul olunan makroiqtisadi sabitliyin təminatına, bank sektorunda maliyyə sabitliyinin qorunmasına və kredit-maliyyə institusional bazanın güclənməsinə istiqamətlənib. Bu məqsədlərə çatmaq üçün Mərkəzi Bank pul siyasəti və bank nəzarətinin strateji çərçivəsinin davamlı təkmilləşdirilməsi üzərində işləri davam etdirir, özəlliklə makroiqtisadi siyasətin əlaqələndirilməsinin daha da dərinləşməsinə müvafiq köməklik verir. Hazırda həyata keçirilən pul siyasəti nəticəsində maliyyə sabitliyi qorunub saxlanılmış,

maliyyə sisteminin institusional inkişafı davam etdirilmiş, maliyyə xidmətlərinə çıxış xidmətlərinə çıxış imkanları artırmaqdadır [13]. Son illər Azərbaycan Respublikasında maliyyə sisteminin formalaşması və təkmilləşdirilməsində dövlətin rolu getdikcə güclənir və bu zaman qarşıya qlobal maliyyə böhranının təsirinin başa çatmadığı hazırkı dövrdə ölkənin maliyyə sabilliyinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, makroiqtisadi, vergi və pul siyasətinin qarşılıqlı üzvi əlaqədə həyata keçirilməsi, büdcə sektorunun restruktizasiyası və büdcə planlaşdırılması metodlarının daha səmərəli tətbiqi, büdcə gəlirlərinə və xərclərinə nəzarətin effektivliyinin yüksəldilməsi və s kimi mühüm vəzifələr irəli sürülür. Mərkəzi Bankın məzənnə siyasəti valyuta bazarında tarazlığın təmin olunmasına və manatın məzənnəsinin sabitliyinə yönəlib. Tədiyyə balansının profisiti manatın məzənnəsinə təsir edən başlıca makroiqtisadi amildir [8].

Maliyyə-pul siyasətinin həyata keçirilməsində sabitliyin təmini

Yeni maliyyə böhranlarının olmaması və ya ola biləcək böhranların dərinləşməsi baxımından optimal pul siyasəti tətbiqində görülə biləcək tədbirləri bu şəkildə sistemləşdirmək mümkündür: makroiqtisadiyyatda nizam, etibar və sabitliyi təmin edəcək islahatlar mütləq həyata keçirilməlidir; maliyyə və pul nizamını təmin edəcək ciddi qanunlar qəbul olunmalıdır; yüksək faiz siyasətinin və bunun nəticəsi olan zəif iqtisadiyyatdan xilas olmanın əsaslarından biri əhalinin ehtiyacdan əlavə borclanmasının qarşısının alınmasıdır; vergi sistemində tərəfsizlik, sadəlik, ümumilli, sabitlik, təsir etmə qanunları çərçivəsində radikal bir şəkildə yenidən nizamlanmalıdır; üzən məzənnə sistemi valyuta bazarlarında yaranacaq spekulativ hücumlara qarşı, bir qalxan vəzifəsini yerinə yetirir. Üzən məzənnə sisteminin bu əməliyyatı sürdürə bilməsi üçün uzun dövrdə faiz və valyuta məzənnəsinin inkişafının möhkəm bir səthə oturdulması lazımdır. Qeyd edək ki, perspektivdə Mərkəzi Bankın monetar siyasətinin əsas məqsədi dəqiq qiymət artımını təkrəqəmli səviyyədə qorunmasını təmin etməkdir. İnflyasiyanın aşağı rəqəmlərdə saxlanması alıcılıq qabiliyyətli tələbin qarşılansında, fiziki və hüquqi şəxslərin pul vəsaitlərinin real dəyərinin qorunmasında, faiz stavkalarının minimum səviyyədə saxlamaq və manatın real kursunun rəqəbətli olmasında əsas faktordur. Dünya təcrübəsi göstərir ki, inflyasiyanın aşağı olduğu və inflyasiya gözləmələrinin aşağı səviyyədə «lövbər saldığı» ölkələrdə qiymətlərin şoklara reaksiyası, o cümlədən məzənnə tərəddüdləri, daha az olur. Belə şəraitdə Mərkəzi Bank daha yumşaq pul-kredit siyasətini həyata keçirə bilər. Buna görə də bizə elə siyasət lazımdır ki, o, inflyasiyanın azalmasına səbəb olsun. Cari şəraitdə aşağı inflyasiyanı hədəfləyən çox yumşaq pul və valyuta siyasəti sosial sabilliyə və iqtisadiyyatın inkişafına təhlükə yaradaraq onun daha da sürətlənməsinə və sonralar yüksək səviyyədə möhkəmlənməsinə gətirib çıxara bilər. Eyni zamanda çox sərt pul və valyuta siyasəti bank sektorunda vəziyyətin destabilləşməsinə və iqtisadiyyatda enişin dərinləşməsinə gətirib çıxara bilər. Buna görə də AMB tarazlaşdırılmış pul siyasətini həyata keçirməyə çalışır. Pul və valyuta siyasəti üzrə qərarlar qəbul edərkən, AMB formalaşan iqtisadi situasiyanı və onun inkişaf perspektivlərini təhlil edir, Azərbaycan iqtisadiyyatının imkanlarını nəzərə alaraq inflyasiyanın azalma trayektoriyasını nəzərdən keçirir, qərarların maliyyə sabilliyinə təsirini qiymətləndirir. Bu amillər mümkün qərarların diapazonuna müəyyən məhdudiyətlər qoyur. Müasir təcrübəyə əsaslanaraq Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən pul siyasətinin məqsəd və istiqamətlərini əks etdirmək mümkündür (cədvəl 1).

Azərbaycanda 1995-ci ilədək tətbiq edilən məzənnə rejimini sərbəst üzən məzənnə rejimi kimi dəyərləndirmək olar. Belə ki, 1992-1994-cü illərdə Mərkəzi Bankın yetəri səviyyədə xarici valyuta rezervləri yox idi və valyuta əməliyyatları qeyri-rəsmi valyuta bazarında aparılırdı. Belə şəraitdə Mərkəzi Bankın valyuta məzənnəsinə tərs imkanları aşağı olaraq qalırdı və məzənnə valyuta bazarlarında tələb və təklifdən asılı olaraq müəyyənləşirdi.

1995-ci ildə Azərbaycan Mərkəzi Bankının valyuta ehtiyatlarının formalaşması ilə xarici valyuta əməliyyatları rəsmi valyuta bazarında həyata keçirilməyə başlandı. 1995-2008-ci illərdə Azərbaycanda manatın ABŞ dollarına sürüşkən bağlılığı rejimi tətbiq edilmişdir. Bu dönmə içində manatın ABŞ dollarına nəzərən məzənnəsi ildə orta hesabla 5% dəyişmiş, lakin, bu dəyişiklik Mərkəzi Bankın nəzarəti altında baş vermişdir.

Cədvəl 1.

Mərkəzi Bankın pul siyasətinin məqsəd və istiqamətləri

Ölkə	Hədəflər		
	Məzənnə	İnflyasiya	Pul
Çin XR	+	-	+
ABŞ	-	+	-
Yaponiya	-	-	+
Avrozonə	-	+	-
B.Britaniya	-	+	-
Hindistan	-	+	-
CAR	-	+	-

Mərkəzi Bank rəsmi məzənnə və valyuta müdaxilələri vasitəsilə məzənnəyə təsir göstərmişdir. 2008-ci il – 30 sentyabrı əhatə edən dövrdə bu valyuta səbəti (dollar/avro) əsasında sürünən dəhliz rejimi tətbiq edilmişdir. Bu dövrdə məzənnə siyasətinin operativ orientiri səbətin dəyəri olmuşdur. Rəsmi məzənnə avro və dolların daxil olduğu səbət əsasında müəyyən edilirdi. Bu dövrdə müdaxilələr dəhliz daxilində həyata keçirilirdi. Bu mexanizm qlobal valyuta bazarındakı prosesləri yerli məzənnələrə sirayət etdirməklə manatın çəxtərəfli məzənnəsinə nəzarət imkanlarını yaratmalı idi. Azərbaycanda valyuta bazarında sabitliyin qorunması və inflyasiyanın hədəf səviyyəsində saxlanması makroiqtisadi sabitliyin təminatında mühüm rol oynamışdır. İnfilyasiya hədəfinə nail olmaq üçün pul siyasətinin aralıq hədəfləri olaraq məzənnə, pul təklifi və faiz dərəcələrindən qərarların transmissiya xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla istifadə edilir.

Azərbaycan 2017-ci ildən etibarən üzən valyuta məzənnəsi rejimini tətbiq edir. Əslində bu məzənnə siyasətinin əməliyyat oriyentirindən istifadədən və valyuta intervensiyaların aparılmasından imtina edilməsi deməkdir. Lakin, ümumilikdə dünya təcrübəsi göstərir ki, inflyasiya traqetləşdirilməsi pul siyasətinin ən müasir rejimidir və məhz bu rejimin gələcəyi var. Bu, ilk növbədə Azərbaycana da aiddir. İnfilyasiyanın aşağı səviyyədə stabilləşməsi uğurlu institusional islahat oldu və onun başa çatması gələcək illərə makroiqtisadi stabillik üçün ilkin şərtlər yaratmağa imkan verəcəkdir. Azərbaycanda perspektivdə pul siyasətinin prioritet məqsədini milli valyutaya güvən və etimadın əsas qarantisi olan sabitliyi təşkil edəcəkdir. İnfilyasiyaya təsir imkanlarını gücləndirmək istiqamətində islahatlar davam etdiriləcəkdir. Risk balansını və qeyri-monetar faktorların təsir potensialını nəzərə almaqla inflyasiyanın hədəfdə saxlanması növbəti ildə də əhəmiyyətli dərəcədə iqtisadi siyasətin bütün istiqamətləri, xüsusilə fiskal və monetar siyasət üzrə effektiv koordinasiyadan aslı olacaqdır. Digər tərəfdən ölkədə həyata keçirilən struktur instutsional islahatlar rəqabət mühitini yaxşılaşdırmalıdır ki, bu da dayanıqlı qiymət sabitliyi üçün əhəmiyyətlidir. Mərkəzi Bank inflyasiya təsir imkanlarının yüksəldilməsi istiqamətində fəaliyyətini 2021-ci ildə davam etdirmişdir. Pul siyasətinin strateji çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi, transmissiyada faiz kanalının gücləndirilməsi şərtlərinin realizasiyası xüsusi diqqətdə saxlanılıb. Yeni bank qanunvericiliyi də Mərkəzi Bankın bütün istiqamətlərdə fəaliyyətinin institusional əsaslarını qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırmaqla onun başlıca mandatı olan qiymət sabitliyinə təsirini gücləndirəcəkdir. 2020-ci ildə həyatda keçirilən effektiv monetar və prudensial siyasət ölkədə makroiqtisadi və maliyyə sabitliyini təmin etməyə imkan vermiş, bu istiqamətdə cari ilə müəyyən edilmiş başlıca hədəflərə nail olunmuşdur. Aşağı inflyasiya, milli valyutanın

ardıcılıq qabiliyyətinin qorunması, maliyyə sektorunun bütün seqmentlərində sabitlik və inkişaf cari ilin başlıca nəticələrindəndir. Son dövrdə milli iqtisadiyyatda makroiqtisadi sabitliyin daha da dərinləşməsi, iqtisadi artım trayektoriyasına qayıdış və iş yerlərinin bərpası, bu hədəflərin reallaşdırılması üçün ölkədə həyata keçirilən makroiqtisadi siyasətin effektiv koordinasiyası diqət mərkəzində olub. Maliyyə sabitliyinin qorunması, 15 sektorun seqmentlərində inkişaf və dərin islahatlar, maliyyə dərinliyinin və inklüzivliyinin yüksəldilməsi növbəti ilə maliyyə siyasətinin başlıca prioritetləri kimi müəyyənləşdirilmişdir [1]. Azərbaycan 2015-ci ilin sonunadək de-facto məzənnəsinin hədəflənməsi rejimini reallaşdırmışdır. Bu rejim əsasında pul siyasətinin lövbəri qismində məzənnə çıxış etmişdir. Dünya bazarında neftin qiymətinin kəskin düşməsi xarici sektor üzrə balansın təmin edilməsi ilə bağlı ciddi çağırışlar formalaşdırmış, xarici sektorda olan problemlər daxili iqtisadi balans üzərində neqativ təsirlər əmələ gətirmişdir. Yeni dövrün şərtlərinə uyğunlaşmaq, daxili və xarici iqtisadibalansı təmin etmək üçün milli valyuta iki dəfəyə yaxın usuzlaşmış, faktiki olaraq, pul təklifinin hədəflənməsi rejiminin tətbiqinə başlanmışdır. Bu rejimin reallaşdırılması isə pul təklifinin – pul bazasının pul siyasətinin lövbəri kimi seçilməsi hesabına təmin edilmişdir. 2014-2015-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatı güclü xarici şoklarla üzləşib. Onlar əvvəlki illərdə yığılmış daxili problemlərə əlavə olundu və neqativ nəticələrə gətirib çıxardı. Birincisi, təklifin artıqlığı şəraitində neftin dünya qiymətləri iki dəfədən çox azaldı. Xammal gəlirlərindən əhəmiyyətli dərəcədə asılı olan ölkə iqtisadiyyatı üçün bu, ciddi çağırış oldu. Manatın üzən mübadiləsi iqtisadiyyatın bu dəyişikliklərə adaptasiyanı təmin etsə də, xarici iqtisadi fəaliyyətdən gələn gəlirlər azaldı. Qeyri-müəyyənliliyin artması fonunda bu, istehlak və investisiya fəallığının azalmasına gətirib çıxardı. Azərbaycan maliyyə bazarının nisbi darlığı və kreditləşdirmə risklərin artdığı şəraitdə özəl sektorun xarici banklardan maliyyə cəlb etmə imkanları məhdudlaşdı. Göstərilən və başqa amillərin təsiri nəticəsində manatın zəifləməsinin təsiri altında qiymətlər, özəlliklə istehlak mallarının qiymətləri əhəmiyyətli dərəcədə artdı.

Təcrübədə maliyyə-fiskal siyasətin xüsusiyyətləri

Devalvasiya həyata keçirilən ölkələrin nəzəri-metodoloji və işgüzar dairələrində Mərkəzi Bankın iqtisadiyyatın inkişafına verə biləcəyi töhfə haqqında müxtəlif fikirlər bildirilir. Belə ki, bir sıra iqtisadçılar, o cümlədən S.Qlazyev hesab edir ki, pul və valyuta siyasəti əsas stavkanın əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması və pul təklifinin artırılması vasitəsilə iqtisadi artımın dəstəklənməsinə yönəlməlidir [9]. Onun fikrinə görə, aşağı faiz dərəcəsinin altında genişmiqyaslı məqsədli kredit emissiyası iqtisadiyyatın monetarlaşma səviyyəsinin artmasına, investisiyaların və istehsalın artması, nəticədə iqtisadiyyatın inkişafının sürətlənməsinə və inflyasiyanın azalmasına gətirib çıxacaq. Bu zaman onlar iqtisadiyyatımızın pul kütləsinin həcmnin ümumdaxili məhsulun həcminə nisbəti ilə səciyyələnən monetarlaşma səviyyəsinə görə başqa ölkələrdən ikiqat və daha çox geri qalmasına istinad edirlər. Aşağıdakı qrafikdə (qrafik 1) bir sıra ölkələr üzrə iqtisadiyyatın monetarizasiyası səviyyəsi verilmişdir.

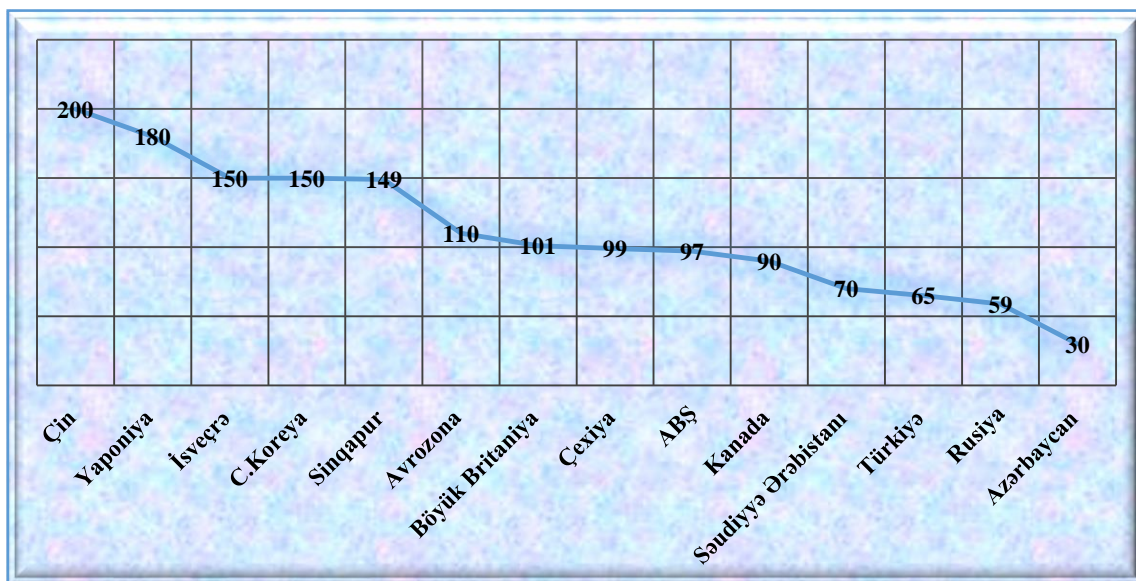
Bir çox ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, Mərkəzi Bankın emissiyası hesabına həvəsləndirilən pul kütləsinin artımı çox vaxt fiziki istehsalın həcmnin və investisiyaların artmasına gətirib çıxarmır. Sürətlə pul kütləsinin artırılması və onun artığının formalaşması inflyasiya təzyiqinin artmasına, maliyyə sferasında risklərin güclənməsinə və nəticədə maliyyə sektorunda və bütövlükdə iqtisadiyyatda vəziyyətin destabilləşməsinə gətirib çıxarır. İ.Fşerin məlum baxışlarına əsasən, monetarlaşma səviyyəsi həm pul kütləsinin dinamikası, həm də iqtisadi artım və inflyasiya ilə təyin edilir. Qiymətlərin artması emissiyanın monetarizasiyalaşmanın artmasına təsirini əhəmiyyətli dərəcədə zəiflədə, inflyasiyanın güclü

olduğu dövrlərdə isə əvvəlki illərdə pul kütləsinin genişlənməsini tamamilə qiymətdən sala bilər.

Qrafik 1.

Ölkələr üzrə iqtisadiyyatın monetarizasiyası (%)

Mənbə: Qrafik BVF məlumatları əsasında hazırlanmışdır. <https://www.imf.org/en/Home>

İnflyasiyanın monetarlaşma təsirinin nümunələrini Azərbaycanın ən yeni iqtisadi tarixi də göstərir. 1990-cı illərin əvvəllərində inflyasiya talvarının reallaşması və dövlət büdcəsinin qıtlığının maliyyələşdirilməsinin genişmiqyaslı emissiyası qiymətlərin kəskin şəkildə artmasına gətirib çıxardı. Nəticədə Azərbaycan iqtisadiyyatının monetarlaşması səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə aşağı düşdü. İnflyasiya endikcə, monetarlaşmanın azalması əvvəlcə yavaşdı, sonra artma ilə əvəz olundu. Monetarlaşmanın sonrakı dövrdə (1999-cu, 2008-ci, 2014-cü illər) müşahidə edilən lokal azalma epizodları inflyasiya proseslərinin sürətlənməsi fonunda baş verib. Beləliklə, monetarlaşmanın yüksək səviyyəsinə davamlı olaraq aşağı olmasıdır. Bundan başqa monetarlaşma səviyyəsi milli pul-kredit sferasının inkişafın xüsusiyyətləri, istehsal və ticarət fəallığı və bütövlükdə iqtisadiyyatın strukturu ilə balıdır. Böyük istehsal və ticarət dövriyyəsi, bir qayda olaraq, kreditləşdirmənin artmasına gətirib çıxarır, amma heç bir də həmişə monetarlaşmanın artmasını şərtləndirir.

İqtisadiyyatda ixtisaslaşma və əmək bölgüsü nə qədər dərin olsa, kooperasiya münasibətləri bir-biri ilə bağlanan sərbəst aktiv iqtisadi subyektlər nə qədər çox olsa, rəqabət nə qədər yüksək olsa və istehsalın təmərküzləşməsi nə qədər aşağı, monetarlaşmanın səviyyəsi də bir o qədər yüksək olar. Monetar siyasətin iqtisadiyyata transmissiyanın qiymətləndirilməsi əsasında vacib və önəmli göstəricilərdən biri də pul kütləsinin tərkibidir. “2014-cü ilin sonuna dövrüdə olan nağd pul (M0) 10,2 milyard manat, M1 pul kütləsi 12,8 milyard manat, M2 pul kütləsi 17,4 milyard manat, M3 pul kütləsi isə 21,6 milyard manat təşkil etmişdir. Pul siyasətinin ötürücülüğünün səmərəliliyi üçün mühüm şərtlərdən biri nağd pul kütləsinin manatla geniş mənada pul kütləsinin (M) həcmdə payının aşağı olmasıdır. Bu göstərici 2014-cü ildə 58,2 faiz olmuşdur və 2004-cü illə müqayisədə 10 faiz bəndi azalsa da, hələ də öz yüksək həddini qoruyur. AMB tərəfindən ödəniş sistemlərinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli işlər görülsə də, iqtisadiyyatın nağdlaşma səviyyəsi hələ də yüksək olaraq qalır” [2]. Mərkəzi Bankın məlumatlarına əsasən, 2004-2014-cü illərdə Azərbaycanda milli valyuta ilə pul təklifi – pul bazası 18 dəfə artaraq, 640 milyon manatdan 11,5 milyard

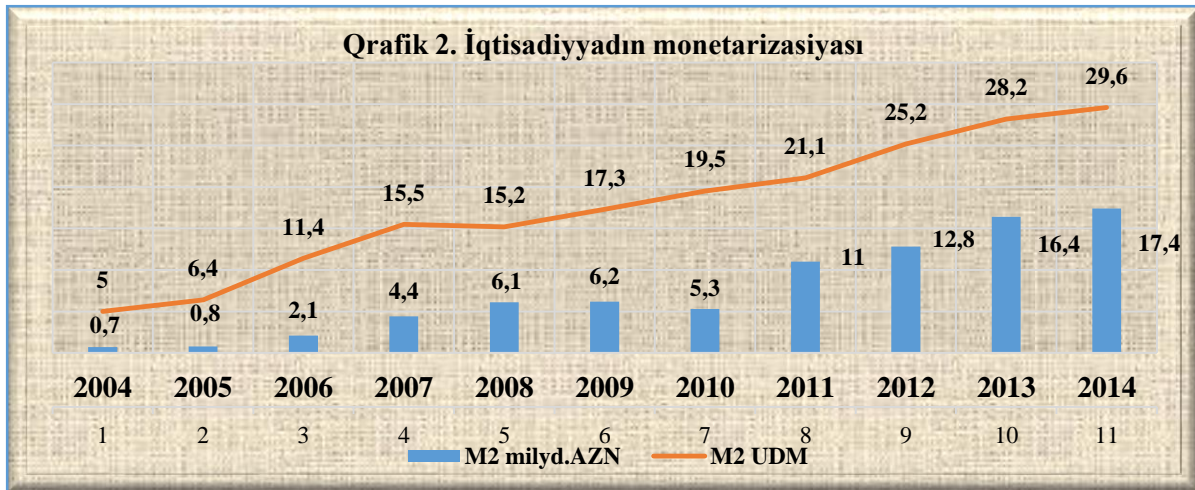
manata çatmışdır. Dövrüyədə olan pul 21 dəfə, bankların müxbir hesablarında izafi likvid vəsaitlərin həcmi isə 3,3 dəfə yüksəlmişdir. Manatla geniş mənada pul kütləsi (M2) 25 dəfə artaraq 17 milyard manata çatmışdır. Bu dövrdə iqtisadiyyatın monetarizasiyası (M2/ÜDM) 8 faizdən 30 faizə yüksəlmişdir. İqtisadiyyata bank sektoru tərəfindən verilmiş kreditlərin həcmi 19 dəfə artaraq, 18 milyard manat təşkil etmiş, ÜDM-də xüsusi çəkisi isə 30 faizə çatmışdır [3]. Cədvəl 2-də Azərbaycanda iqtisadiyyatın monetarizasiyası səviyyəsi verilmişdir.

Cədvəl 2.

Azərbaycanda iqtisadiyyatın monetarizasiyası səviyyəsi (%).

	01.01.20	01.01.21	Artım tempi
M0	9,5	10,8	13,4
M1	15,4	17,9	16,0
M2	18,2	20,3	11,3
M3	28,9	29,2	1,1

Ölkəmizdə monetarizasiya səviyyəsi artıma meyllidir və 2014-ci ildə monetarizasiya əmsalı 30% təşkil edib. Azərbaycan iqtisadiyyatının monetarizasiya səviyyəsinin orta sabit artımına dəlalət edir. Lakin bu göstərici Şərqi Avropa, özəlliklə Baltik ölkələri ilə müqayisədə hələlik aşağı səviyyədədir.

Azərbaycanda hələ də monetarizasiya nisbəti nəinki Şərqi Avropa ölkələrinə nisbətən, hətta sabiq Sovetlər İttifaqına daxil olan ölkələrlə müqayisədə belə çox azdır, yəni cəmi 30% təşkil edir. Əmanətlərin ÜDM-dəki payı qənaətbəxş olmadığından bu istiqamətdə zəruri işlərin görülməsi çox vacib məsələlərdən biridir. Əmanətlərin xeyli hissəsinin xarici valyuta ilə banklarda saxlanması, ayrıca hələ də yığımların evlərdə (əldə) saxlanması bankların necə xidmət göstərməsinin mühüm bir göstəricisidir. Neft qiymətlərinin yüksək səviyyədə olduğu bu müddətdə AMB monetar siyasəti iqtisadiyyatda makroiqtisadi sabitliyin təminatında təhlilədicilərin rol oynayır. Pul təklifinin tərkibində pozitiv dəyişikliklər baş verib, iqtisadiyyatda dollarlaşma meylləri aşağı səviyyələrə enib. 2014-cü ilin sonundan başlayaraq dünya əmtəə birjasında neft məhsullarının qiymətlərinin köklü aşağı enməsi, eyni vaxtda ölkəmizin ticarət partner ölkələrində devalvasiya meyllərinin artımının psixoloji təsiri daxili valyuta bazarında xarici pullara, özəlliklə amerikalı dollarına artırdı. Cədvəl 3-də bir qrup dünya ölkələrində devalvasiya və ÜDM-də neft ixracatının payı üzrə göstəricilər verilmişdir.

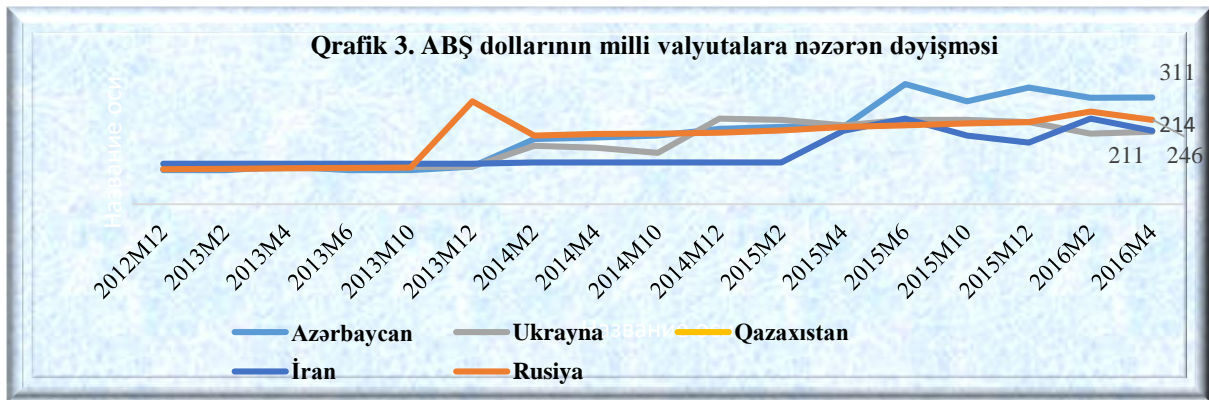
Cədvəl 3.

Bir qrup dünya ölkələrində devalvasiya və ÜDM-də neft ixracatının payı üzrə göstəricilər (%)

	devalvasiya	neft ixracatı ÜDM
Küveyt	4	70
Anqola	50	55
Azərbaycan	60	50
Venesuela	55	50
İraq	5	40
Liviya	10	45
Qazaxstan	70	30
Nigeriya	40	35
Əlcəzair	30	30
İran	25	20
RF	80	18

Ölkədə 2014-cü ilin sonlarında AMB valyuta siyasətinin tətbiqi qlobal birjalarında enerji məhsul və xidmətlərin qiymətinin enməsi şəraitində keçib. Daha doğrusu, neftin məhsullarının qiymətində azalmalarla manatın dəyərindəki azalma ilə düz mütənasıblıq təşkil edib. Yeni dövrün bank sektoruna, eyni zamanda pul siyasətinin iqtisadiyyata səmərəli ötürücülüynə neqativ təsirlərindən biri də iqtisadiyyatda dollarlaşma meyillərinin yenidən vüsət almasıdır. 2015-ci ilin sonunda iqtisadiyyatda dollarlaşma səviyyəsi yenidən kəskin şəkildə artmışdır. Valyuta bazarında yaranmış vəziyyəti nəzərə alaraq, AMB-nin İdarə Heyətinin qərarı ilə 21 fevral 2015-ci il tarixində ABŞ dollarının məzənnəsi 1,05 AZN səviyyəsində müəyyən edildi. Bu qərar milli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə əlavə stimullar yaratmaq, onun beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini və ixrac potensialını daha da gücləndirmək, bu əsasda tədiyyə balansının və ölkənin beynəlxalq ödəmə qabiliyyətinin strateji dayanıqlığını təmin etmək məqsədilə qəbul edilmişdir.

50

Bunun təməlinə ölkənin tədiyyə balansını və beynəlxalq ödəmə qabiliyyətinin strateji dayanıqlılığını təmin etmək planları dururdu. 2014-cü ilin sonunda Azərbaycan iqtisadiyyatı ciddi şok təsirlərə məruz qalanda, neqativ təsirini kompensasiya etməyə imkan verir. O, faktiki olaraq, iqtisadiyyatın stabilizatorudur. Məhz manatın məzənnəsi özünə əsas zərbəni götürdü. Manatın zəifləməsi ixracatçılara dəstək göstərdi, idxalın əvəzlənməsi proseslərinin yaranmasına səbəb oldu və Azərbaycan tədiyyə balansının dəyişmiş şəraitə adekvat uyğunlaşmasını təmin etdi. Bundan başqa, üzən məzənnə şəraitində valyuta bazarında manata qarşı oyun və möhtəkirlilik azaldı, bu isə öz növbəsində ölkənin beynəlxalq valyuta ehtiyatlarının azalmasını qarşısını aldı. Üzən valyuta kursu olaraq qeyri-stabil kurs demək

deyil. Əlbəttə, üzən məzənnəyə uyğunlaşma çətin prosesdir ki, bunu da bir çox ölkələrin təcrübəsi təsdiq edir. Bu proses çox vaxt həm milli valyuta məzənnəsinin volatilliyinin artması ilə, həm də məzənnə tərəddüdlərinə qiymətlərin reaksiyasının artması ilə müşayiət olunur. Ancaq tədricən əhali, müəssisələr, banklar üzən məzənnə şəraitinə uyğunlaşır, valyuta risklərini hejləşdirməyi öyrənirlər. Milli valyuta məzənnəsinin volatilliyi enir, məzənnə tərəddüdlərinin istehlak qiymətlərinə təsiri də azalır. AMB iqtisadiyyatın tarazlaşdırılmış inkişafına necə imkan yarada bilər? AMB özünün əsas tövfəsini inflyasiyanın səviyyəsinin endirilməsində və onun dəstəklənməsində görür. 2017-ci il pul siyasətinin əsas istiqamətlərində bu birbaşa göstərilmişdir. Aşağı və stabil inflyasiya iqtisadi perspektivdə əhalidə və biznesdə əminliyi formalaşdırır, uzunmüddətli planlaşdırmaya imkan verir. Aşağı və stabil qiymətlər şəraitində əhali milli valyutada əmanətlər qoymağa qorxmur. Aşağı inflyasiya zamanı kreditorlar nisbətən aşağı stavkalarla uzun müddətə pul vəsaitlərini təklif etməyə hazır olurlar, çünki əmindirlər ki, yüksək inflyasiya onların qoyuluşlarını qiymətdən salmayacaq [6]. Əlçatan kredit resursları investisiyalarının artması, iqtisadiyyatın inkişafı və yekunda əhalinin rifahının artımı üçün əsas yaradır. İnfilyasiya gözləmələrinin azalması üçün bu tendensiyanı sındırmaq, inflyasiyanın aşağı ola bildiyini praktikada göstərmək lazımdır. AMB da elə məhz buna nail olmağa çalışır. Dünya təcrübəsi göstərir ki, inflyasiyanın aşağı olduğu və inflyasiya gözləmələrinin aşağı səviyyədə lövbər saldığı ölkələrdə qiymətlərin şoklara reaksiyası, o cümlədən məzənnə tərəddüdləri daha az olur. Belə şəraitdə mərkəzi bank daha yumşaq pul siyasətini həyata keçirə bilər. Buna görə də bizə edən siyasət lazımdır ki, inflyasiyanın azalmasına səbəb olsun.

Cari şəraitdə aşağı inflyasiyanı hədəfləyən çox yumşaq pul və valyuta siyasəti sosial stabilliyə və iqtisadiyyatın inkişafına təhlükə yaradaraq onun daha da sürətlənməsinə və sonralar yüksək səviyyədə möhkəmlənməsinə gətirib çıxara bilər. Eyni zamanda, çox sərt pul və valyuta siyasəti bank sektorunda vəziyyətin destabilizəməsinə və iqtisadiyyatda enişin dərinləşməsinə gətirib çıxara bilər. Buna görə də AMB tarazlaşdırılmış pul siyasətini həyata keçirməyə çalışır. Bu, o demək deyil ki, AMB çoxlu sayda hədəfləri var. Pul və valyuta siyasəti üzrə qərarlar qəbul edərək, AMB formalaşan iqtisadi situasiyanı və onun inkişaf perspektivlərini təhlil edir, iqtisadiyyatın imkanlarını nəzərə alaraq inflyasiyanın azalma traektoriyasını nəzərdən keçirir, qərarların maliyyə stabilliyinə təsirini qiymətləndirir. Bu amillər mümkün qərarların diapazonuna müəyyən məhdudiyətlər qoyur. Bu istiqamətdə ən mühüm çağırış monetar siyasətinin iqtisadiyyata transmissiya mexanizmi təsirinin gücləndirilməsidir. Yüksək transmissiya mexanizmi təsirinin təmin edilməsi sahəsində banklararası pul bazarının təsisatı, pul siyasətinə inamın artırılması ilə bərabər dollarlaşma səviyyəsinin aşağı səviyyədə tutulmasını tələb edir.

Nəticə

Ölkənin innovasiya – investisiya yönümlü inkişafına, iqtisadiyyatın struktur deformasiyasının aradan qaldırılmasına yönəldilmiş bu kimi baxışlar önəmli ola bilər: pul siyasətinin dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik və artım və hədəflərinə tabe etdirilməsi. İnfilyasiyanın azaldılmasının prioritetliyindən və iqtisadi artıma ziyan vuran hər hansı iqtisadi modellərin mütləqləşdirilməsindən imtina edilməsi. Azərbaycanda iqtisadi artım, struktur yenidənqurma və iqtisadiyyatın innovasiya – investisiya inkişafı üçün şəraitin yaradılmasının pul siyasətinin prioritetli hədəfi kimi nəzərdə tutulması. İnflyasiya səviyyəsinin və manatın valyuta məzənnəsinin məqsədli oriyentlərini iqtisadi artımı və daxili istehlak üçün məhsul istehsal edən sahələrə və qeyri-xammal ixracata, habelə elm və təhsilə maksimum dərəcədə sərmayə qoyuluşunun həvəsləndirən göstəricilərlə müəyyən etməklə onların kompleks şəkildə targetləşdirilməsinin həyata keçirilməsi. AMB üzərinə pul və valyuta siyasəti məsələləri üzrə qərarların qəbul edilməsi mexanizmini dərc etmək, inflyasiyanın və əsas stavkanın

proqnozlaşdırılan trayektoriyalarını, həmçinin göstərilmiş ölçülərin üstündən hər hansı sapma halları ilə bağlı geniş izahatlar vermək öhdəliyinin qoyulması.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2021-ci il üçün pul və maliyyə sabitliyi siyasətinin əsas istiqamətləri barədə Bəyənəti
2. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat prospektivi üzrə Strajı Yol Xəritəsi // Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı
3. Keynes, J.M. General Theory of Employment, Interest and Money / J.M.Keynes. – Stellar Editions; 2014. – 169 p.
4. Say, J.-B. Traité d'économie politique / J.-B. Say – 1803. – Paris: Calmann-Lévy Éditeur.- Les fondateurs. – 572 p.
5. Добрынин, А.И., Журавлева, Г.П. Общая экономическая теория: Учеб. пособие .СПб.: Питер, 2014.
6. Quliyev, T.Ə., İnflyasiyanın anatomiyası, Bakı-2006.
7. Kərimov, E., Qasimov, B. İqtisadi nəzəriyyə. Bakı, 2014.
8. Məmmədov, Z.F. Azərbaycan Respublikasında pul-kredit siyasətinin başlıca istiqamətləri”// Pul-kredit münasibətlərinin təkmilləşdirilməsinin elmi-praktiki problemləri. Z.F. Məmmədov. – Bakı. AZDİİ. -24-25 noyabr 1999.
9. Məmmədov, Z.F. Qlobal çağırışlar kontekstində MB fəaliyyətində dəyişikliklər və məqsədlər. Müasir elmi aktual problemləri. // Z.F.Məmmədov. Lənkəran – 2016. s.178-180.
10. Vəliyev, C.R. Pul siyasətinin qiymət sabitliyinin təminatında rolu// “Urbanizasiya və sənayeləşdirmə şəraitində biomüxtəlifliyin qorunması” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans. C.R.Vəliyev. -Gəncə. -2017. s. 105-107.
11. Vəliyev, C.R. Azərbaycanda yeni iqtisadi mərhələdə valyuta siyasətinin məqsəd və vəzifələri //“Müasir təbiət və iqtisadiyyat elmlərinin aktual problemləri” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans. C.R.Vəliyev Gəncə. 04-05 may 2018, s. 189-192.
12. Vəliyev, C.R. Pul siyasətinin konseptual əsasları//Maliyyə və uçot jurnalı.C.R.Vəliyev. -Bakı: -2019. №9,-I.65-71
13. Həsənov, R.T. İqtisadi siyasət: metodologiya və praktika, Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2014.

Закир Захид оглы Наджафов
Причины инфляции в Азербайджане и ее оценка
Резюме

Цель исследования - состоит из взаимосвязи между процессом инфляции и взаимодействием фискальной и денежно-кредитной политики в условиях экономических реформ. Сохранение стабильности на валютном рынке Азербайджана и удержание инфляции на целевом уровне сыграли важную роль в обеспечении макроэкономической стабильности. Для достижения цели уменьшения инфляции обменный курс, денежная масса и процентные ставки используются в качестве промежуточных целей денежно-кредитной политики с учетом трансмиссионных характеристик решений. Методология исследования - анализ и синтез, сравнение, статистические методы использовались при объяснении исследуемых проблем и при определении решений. При этом в качестве методологических подходов были взяты мнения ученых и исследователей об электронном использовании бизнес-среды для развития предпринимательства, активном применении цифровых технологий и широком использовании информационно-коммуникационных технологий для повышения производительности труда. Важность применения исследования связана с перспективой использования обоснованных и обобщенных результатов при разработке стратегии действий для принятия более эффективных мер по повышению эффективности предпринимательства в Азербайджане и интенсификации процесса цифровизации бизнес-среды. Результаты исследования - эффективная денежно-кредитная и пруденциальная политика, проводимая в 2020-2021 годах, позволила обеспечить макроэкономическую и финансовую стабильность в стране, и основные цели, поставленные в этом направлении, были достигнуты. Низкая инфляция, сохранение стабильности курса национальной

валюты, стабильность и развитие во всех сегментах финансового сектора – главные итоги текущего года. Оригинальность и научная новизна исследования – для эффективного управления инфляцией в стране важно проводить постоянный анализ и оценку текущей ситуации: для улучшения режима денежно-кредитной политики в среднесрочной и долгосрочной перспективе можно выбрать один из якорей с учетом процентной ставки. Выбор процентных ставок в качестве якоря позволит обеспечить более эффективную ценовую и финансовую стабильность за счет увеличения передачи денежно-кредитной политики на экономику. Необходимо принять меры по удержанию инфляции на низком уровне, а поддержание стабильности национальной валюты – маната должно стать приоритетом.

Ключевые слова: инфляция, анализ инфляционных процессов, оценка инфляционных процессов, банковское дело, финансы, денежно-кредитная политика.

Zakir Zahid oglu Najafov
Causes of inflation in Azerbaijan and its assessment
Summary

Purpose of the research - The aim of the study is to investigate the relationship between the process of inflation and the interaction of fiscal and monetary policy in the context of economic reforms. Maintaining stability in the foreign exchange market in Azerbaijan and keeping inflation at the target level has played an important role in ensuring macroeconomic stability. In order to achieve the inflation target, exchange rate, money supply and interest rates are used as intermediate targets of monetary policy, taking into account the transmission characteristics of decisions. Research methodology - analysis and synthesis, comparison, statistical methods were used in the explanation of the researched problems and in the definition of the solutions. At the same time, the opinions of scientists and researchers on the electronic use of the business environment for the development of entrepreneurship, the active application of digital technologies and the widespread use of information and communication technologies to increase productivity were taken as methodological approaches. The importance of the application of the research is related to the prospect of using the substantiated and generalized results in the development of action strategies to take more effective measures to increase the efficiency of entrepreneurship in Azerbaijan and intensify the process of digitization of the business environment. The results of the research - the effective monetary and prudential policy pursued in 2020-2021 has enabled to ensure macroeconomic and financial stability in the country, and the main goals set in this direction have been achieved in this direction. Low inflation, maintaining the consistency of the national currency, stability and development in all segments of the financial sector are the main results of the current year. The originality and scientific novelty of the study - to effectively manage inflation in the country, it is important to constantly analyze and assess the current situation: to improve the monetary policy regime in the medium and long term, you can choose one of the anchors, taking into account the interest rate. rates; The choice of interest rates as an anchor will ensure more effective price and financial stability by increasing the transmission of monetary policy to the economy; It is necessary to take constant measures to keep inflation at a low level, and maintaining the stability of the national currency, the manat, should be a priority.

Key words: inflation, analysis of inflation processes, assessment of inflation processes, banking, finance, monetary policy.

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov

Daxil olub: 09.02.2022.

Çapa qəbul olunub: 15.02.2022.